http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4661821

Пітюлич М. І.
доктор економічних наук, професор,
Закарпатський регіональний центр
соціально-економічних і гуманітарних досліджень
НАН України;
ORCID0000–0003–0106–6338

Мороз С. Р.
аспірантка,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського
ORCID0000–0003–4742–6984

МОДЕРНІЗАЦІЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

JEL P48, Z3

Анотація

У статті удосконалено теоретико-методологічні засади дослідження модернізаційних процесів у туристичній сфері та сформовано практичні підходи до кількісного та якісного оновлення санаторно-курортного господарства в контексті розвитку соціального туризму в Україні.

Наголошено на таких перспективних напрямах модернізації санаторно-курортного господарства як модернізація туристичної інфраструктури регіону, реконструкція матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів, підвищення їх інноваційної активності. Визначено роль кластерного підходу у модернізації санаторно-курортного господарства на регіональному і локальному рівнях.

Обґрунтовано важливість диверсифікації як одного із напрямів модернізації санаторно-курортного комплексу, що дає змогу закладам функціонувати на належному рівні за рахунок надання широкого спектру додаткових послуг. Наголошено, що для санаторно-курортного господарства більш доцільна горизонтальна диверсифікація, яка дозволить санаторно-курортним закладам стати справді поліфункціональними.

На прикладі санаторно-курортного комплексу Східниці проаналізовано проблеми розвитку та напрями модернізації бальнеологічних курортів України.

Ключові слова: **модернізація, санаторно-курортне господарство, соціальний туризм, диверсифікація, курорт.**

Annotation

The article improves the theoretical and methodological principles of modernization processes research in the tourism sector and forms practical approaches to quantitative and qualitative renewal of in the context of social tourism in Ukraine.

Emphasis is placed on such promising areas of the SPA industry modernization as modernization of the regional tourism infrastructure, reconstruction of the material and technical base of the SPA establishments, increase of their innovative activity. The role of the cluster approach in the modernization of the SPA industry at the regional and local levels is determined.

The importance of diversification as one of the directions of modernization of the SPA industry complex, which allows the establishments to function at the proper level due to the provision of a wide range of additional services, is substantiated. It is emphasized that horizontal diversification is more expedient for the SPA industry, which will allow the SPA establishments to become truly multifunctional.

On the example of the Skhidnytsia SPA complex the problems of development and modernization directions of Ukrainian SPA resorts are analyzed.

The importance of innovative approaches to the management of institutions for the modernization of SPA facilities in Ukraine is emphasized. The introduction of innovations must be carried

out in all spheres of SPA establishment's activity – from the service system to the material and technical base.

It is concluded that modernization will allow making a fundamentally new step in the development of the SPA industry complex, to improve the quality of its services, to focus efforts on increasing competitiveness, to apply new modern technologies that meet the requirements of innovative development. An important result of the SPA industry modernization in Ukraine should be a qualitatively new development of social tourism as a complex and multifaceted phenomenon that is formed in the process of socialization of tourism.

Key words: **modernization, SPA industry, social tourism, diversification, resort.**

Вступ

В умовах глобальної нестабільності та поширення викликаних пандемічною кризою деструктивних соціально-економічних явищ і процесів особливого значення набуває формування нових та модернізованих підходів до реалізації соціальної політики, зокрема у сфері туризму. Важливим соціально орієнтованим компонентом туристичної сфери держави та її регіонів є санаторно-курортне господарство, метою функціонування якого є задоволення потреб різних (часто соціально незахищених) груп населення в лікуванні, оздоровленні та рекреації. Підвищення попиту на санаторно-курортні послуги та зростання конкуренції на туристичному ринку зумовлює необхідність пошуку та впровадження нових більш ефективних методів розвитку санаторно-курортних закладів та їх переорієнтації із лікувальних та рекреаційно-оздоровчих процедур та соціальний туризм у широкому сенсі. У таких умовах одним із важливих пріоритетів розвитку санаторно-курортної сфери України є модернізація, що забезпечить зростання конкурентоспроможності вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг.

Теоретичною та методологічною основою дослідження модернізаційних процесів у санаторно-курортному господарстві стали ідеї таких вчених як Н. Валінкевич, М. Гедз, А. Голод, Г. Клейнер, О. Мамулай, М. Михальченко, І. Побережников, В. Соловйова, О. Феєр, П. Штомка та ін. Аналіз наукових праць доводить, що модернізація є важливою передумовою прогресивного розвитку санаторно-курортного господарства. Водночас помітною є незбалансованість концептуальних засад та практичних підходів до розробки і впровадження модернізаційних заходів на різних рівнях (санаторно-курортного комплексу держави, регіонів, окремих курортів та закладів), а також недостатня обґрунтованість ролі санаторно-курортних послуг у формуванні потенціалу розвитку соціального туризму в регіонах України.

Мета статті полягає в подальшому розвитку теоретико-методологічних засад дослідження модернізаційних процесів у соціальній, зокрема туристичній, сфері та формування практичних підходів до кількісного та якісного оновлення такого її компонента як санаторно-курортне господарство в контексті розвитку соціального туризму в Україні.

Результати дослідження

Термін "модернізація" розуміють як процес пов'язаний з впровадженням результатів науково-технічного прогресу з метою вдосконалення виробництва та підвищення конкурентоспроможності товару, підприємства, країни [9]; як процес зміни, вдосконалення товару, підприємства, країни відповідно до сучасних вимог; процес переходу до більш досконалих вимог, шляхом розробки нових стратегій та цілей.

Узагальнюючи наявні підходи, можемо зробити висновок, що під модернізацією переважно розуміють зміни, які відбуваються з об'єктами, шляхом оновлення їхніх властивостей для відповідності їх сучасним нормам, а бо ж процеси покращення наявних умов та параметрів для переходу на новий (інноваційний) рівень розвитку.

На думку А. Голода, метою модернізаційних процесів у регіоні є його збалансований розвиток. З урахуванням специфіки різних видів економічної діяльності модернізацію економічної системи регіону доцільно розглядати окремо у рамках тої чи іншої галузі чи сектора. Відповідно, модернізацію можна трактувати як інституційну динаміку регіональної туристичної системи, метою якої є якісно новий її розвиток завдяки синергії традиційних та новітніх спеціалізацій з використанням знань, етнокультурного, соціогуманітарного та природно-ресурсного потенціалу відповідно до суспільних потреб та світових стандартів, що забезпечить сталий відтворювальний процес під впливом інноваційних факторів [3].

На нашу думку, модернізаційна парадигма регіонального розвитку туризму, що базується на інноваційному розвитку, інфраструктурному оновленні та безпековій складовій, може бути застосована для обґрунтування засад регулювання процесів функціонування як регіональних туристичних систем загалом, так і окремих їх елементів, у тому числі санаторно-курортного господарства.

Аналіз ринку також дає змогу зробити висновок, що в Україні зростає розуміння того, що модернізація дозволить зробити принципово новий крок у розвитку санаторно-курортного комплексу, покращити якість його послуг, зорієнтувати зусилля на підвищення конкурентоспроможності, застосувати нові сучасні технології, що відповідають вимогам інноваційного розвитку.

Модернізація санаторно-курортного комплексу передбачає впровадження нових напрямів та методів ефективного розвитку санаторно-курортних закладів, що може сприяти динамічному розвитку як санаторно-курортної сфери регіону, так і окремих підприємств, які взаємодіють між собою.

Важливим для розвитку санаторно-курортного господарства має стати відновлення санаторно-курортної сфери за рахунок застосування нових інноваційних підходів менеджменту санаторно-курортних закладів, які будуть надавати доступні та ефективні для населення оздоровчі та профілактичні послуги, що дозволить вітчизняним санаторно-курортним закладам не лише вийти на нові міжнародні ринки, а й підвищити якість обслуговування внутрішніх туристів. Впровадження інновацій необхідно здійснювати у всіх сферах діяльності санаторно-курортних закладів – від системи обслуговування до матеріально-технічної бази.

Стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства, на нашу думку, є:

– модернізація матеріально-технічної бази;
– реконструкція наявних і введення в експлуатацію нових основних фондів;
– розробка і створення нових туристичних маршрутів;
– формування мереж санаторно-курортних закладів;
– впровадження системи on-line бронювання;
– забезпечення санаторно-курортних закладів кваліфікованими кадрами;
– брендинг курортів та окремих закладів;
– будівництво підприємств дозвілля та розваг [7].

Ефективним методом модернізації, завдяки якому можна вирішити багато актуальних проблем, що виникають у діяльності санаторно-курортного господарства, а також, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність, може бути впровадження кластерного підходу у функціонуванні туристичної сфери на регіональному і локальному рівнях. Кластерний підхід є ключовим у стратегічному регіональному розвитку туризму, а його переваги полягають у якнайширшому залученні до формування конкурентоспроможності дестинацій усіх підсистем та компонентів регіональних туристичних систем, у тому числі і санаторно-курортного господарства.

У науковій літературі існують різні трактування кластера у туристичній сфері, проте більшість вчених сходяться на думці, що туристичний кластер – це сукупність туристичних підприємств та інфраструктури, що розташовані на території однієї області, які взаємодоповнюють один одного з метою підвищення конкурентоздатності. Кластерна форма організації туристичної діяльності на основі мережі стійких зв’язків між всіма учасниками ринку туристичних послуг призводить до створення особливої форми сукупного інноваційного продукту, що концентрує різноманітні наукові, технологічні і управлінські винаходи, трансформуючи їх в інновації, комерціалізація яких забезпечує досягнення конкурентних переваг [6].

Окрім кластерного підходу можемо виокремити такі перспективні напрями модернізації санаторно-курортного господарства як модернізація туристичної інфраструктури регіону, реконструкція матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів, підвищення їх інноваційної активності (рис. 1).

Рис. 1. Напрями модернізації санаторно-курортного господарства

У зв'язку із стрімким зростанням зацікавленості до санаторно-курортного відпочинку постає питання оновлення асортименту послуг та модернізації санаторно-курортного комплексу шляхом диверсифікації діяльності – процесу розвитку санаторно-курортних закладів, пов'язаного із розширенням спеціалізації та збільшенням різноманітності послуг.

Диверсифікація є одним із напрямів модернізації санаторно-курортного комплексу, що дає змогу закладам функціонувати на належному рівні за рахунок надання широкого спектру додаткових послуг. Процес диверсифікації насамперед пов'язаний із впровадженням абсолютно нових технологій та послуг, які раніше не були включені в діяльність санаторно-курортних закладів. Найважливіша причина застосування диверсифікації – отримання високого рівня ефективності діяльності санаторно-курортних закладів.

Для санаторно-курортного господарства більш доцільна горизонтальна диверсифікація, яка дозволить санаторно-курортним закладам стати поліфункціональними. Під час горизонтальної диверсифікації досягається комплексний ефект, який пов'язаний із розширенням діяльності санаторно-курортних закладів – від надання лікувально-оздоровчих послуг до забезпечення відпочинку для туристів. Варто зазначити, що така диверсифікація надасть можливість санаторно-курортним закладам в повній мірі використовувати свій ресурсний потенціал, збільшить зайнятість місцевого населення, дохід від надання нових послуг та попит.

Диверсифікація санаторно-курортних закладів розглядається як процес розширення спектру послуг, який передбачає підвищення ефективності діяльності та рівня конкурентоздатності закладів в міжсезоння і низький сезон (з січня до середини травня та з середини вересня до грудня). Оскільки санаторно-курортні заклади є частиною туристичної індустрії, основною метою диверсифікації діяльності санаторно-курортних закладів є приймати відпочиваючих, які прибули на курорт не лише із лікувально-оздоровчою спрямованістю, але й іншими цілями. Інакше кажучи, реалізація певної частки путівок без лікування – перехід на готельну структуру надання послуг та акцент на формування асортименту додаткових послуг [4].

З урахуванням вищевикладеного, можна сформувати таку схему диверсифікації діяльності санаторно-курортних закладів (рис. 2).

Рис. 2. Схема диверсифікації діяльності санаторно-курортних закладів

Слід зауважити, що передумови модернізації санаторно-курортного господарства України на сучасному етапі є несприятливими. В умовах становлення ринкових відносин та відсутності фінансування кількість санаторно-куротних закладів державного значення за останні 30 років зменшилась удвічі. Участь держави в інвестиційному процесі санаторно-курортної сфери є вкрай низькою, а недосконале податкове законодавство перешкоджає зростанню інвестицій в рекреаційну інфраструктуру та санаторно-курортний комплекс з боку приватних інвесторів [1]. На сьогоднішній день, більшість закладів санаторно-курортного комплексу є неконкурентоспроможними на ринку туристичних послуг. Глобалізація споживчого ринку та невпинне зростання попиту й запитів туристів, загострення конкуренції між самим курортами веде до активізації темпів освоєння рекреаційних ресурсів, постійного пошуку інновацій [5] та зумовлює необхідність проведення модернізаційних заходів.

Для успішного функціонування санаторно-курортного комплексу необхідним є створення умов, за яких можливо досягнути суттєвого підвищення конкурентоспроможності не лише на вітчизняному, а й на міжнародному ринку. Проте процес розвитку закладів санаторно-курортного комплексу України та переобладнання матеріально-технічної бази здійснюється надто повільно, а наявна матеріально-технічна база є застарілою.

Слід наголосити, що для України зараз характерна неорганічна (вторинна) модернізація, яка передбачає детальне вивчення та запозичення досвіду більш розвинених країн. Кінцевим результатом модернізації має стати формування нової матеріально-технічної бази санаторно-курортного комплексу в довгостроковій перспективі та зменшення відставання України від країн-лідерів з надання санаторно-курортних послуг.

Сучасний розвиток санаторно-курортного господарства багато в чому залежить від розробки та впровадження інноваційних технологій, спрямованих на вдосконалення обслуговування клієнтів та розширення сервісних туристичних можливостей. Нинішня ситуація характеризується різким загостренням конкурентної боротьби, у цих умовах інновації стають обов'язковим елементом господарської діяльності підприємства і основною рушійною силою та передумовою його розвитку.

Активізація інноваційної діяльності – один із ключових факторів підвищення конкурентоспроможності закладів санаторно-курортного господарства. Вибір основних напрямів інновацій, на наш погляд, є важливим завданням, що визначає кінцевий результат діяльності санаторно-курортних закладів – підвищення задоволеності пацієнтів і ефективності управління. Інновації санаторно-курортного комплексу передбачають нові свіжі ідеї, які здебільшого призводять до позитивних змін, що забезпечують стабільне функціонування галузі [8].

На прикладі курорту Східниця, що розташований у Львівській області, можемо прослідкувати тенденції до оптимального поєднання лікувально-оздоровчої діяльності на базі санаторно-курортних закладів і місцевих бальнеологічних ресурсів з розвитком різних форм соціального туризму. Водночас санаторно-курортний комплекс Східниці, як і більшість курортів України, також потребує модернізації та диверсифікації, зокрема у таких напрямах:

– реконструкція матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів;

– формування туристичної та розважальної інфраструктури курорту;

– диверсифікація діяльності санаторно-курортних закладів (розширення асортименту додаткових послуг у міжсезоння та низький сезон (із січня до середини травня та з середини вересня до грудня) на основі використання інфраструктури оздоровчих закладів);

– інтегрований процес формування стійкої системи санаторно-курортних підприємств на основі готельного принципу;

– розвиток санаторно-курортного комплексу на основі кластеризації;

– формування іміджу курорту та санаторно-курортних закладів на основі участі у міжнародних туристичних виставках та ярмарках та з використанням ринкових інновацій;

– організація міжнародних рекламних турів з метою популяризації рекреаційних можливостей курорту;

– проведення event-заходів у міжсезоння та низький сезон;

– співпраця санаторно-курортних закладів курорту із туроператорами;

– промоція курорту та санаторно-курортних закладів у ЗМІ;

– впровадження технічних інновацій в діяльність санаторно-курортних закладів з метою виходу на міжнародний ринок;

– акцент на короткотривалий відпочинок (тури вихідного дня) з метою залучення широкого сегменту рекреантів;

– модернізація кадрової політики санаторно-курортних закладів (підвищення кваліфікації персоналу).

Важливим для розвитку санаторно-курортного господарства має стати застосування інноваційних підходів до менеджменту відповідних закладів [10], які будуть надавати доступні та ефективні оздоровчі й профілактичні послуги, що дозволить вітчизняним санаторно-курортним закладам вийти на нові міжнародні ринки. Впровадження інновацій необхідно здійснювати у всіх сферах діяльності санаторно-курортних закладів – від системи обслуговування до матеріально-технічної бази.

Важливим аспектом модернізації санаторно-курортного господарства є соціальний. Це зумовлено як структурою попиту на санаторно-курортні послуги, так і особливостями фінансування курортних програм.

Загалом розвиток бальнеологічних курортів є важливою складовою модернізації регіональних туристичних систем України, особливо Західного макрорегіону. Пов'язано це із пріоритетним значенням у функціонуванні відповідних дестинацій саме природно-ресурсного напряму, який у цьому випадку здатний не лише задовольнити пізнавальні та подієві потреби туристів, а й допомогти їм одночасно зміцнити своє здоров'я. З іншого боку, дестинації у вигляді бальнеологічного курорту є, переважно, монопрофільними і, наприклад, у випадку вичерпання запасів природних ресурсів вони досить швидко переходять у стан занепаду [3].

Отже, для гарантування соціально орієнтованого розвитку туризму бальнеологічні курорти мають володіти не лише бальнеолікувальним потенціалом, а й можливостями для організації різних видів туризму, хорошою базою закладів розміщення та харчування. Усе це в майбутньому може дозволити зберегти стабільність системи відповідної дестинації і мінімізувати ризики функціонування відповідної регіональної туристичної системи, зокрема шляхом диференціації пропозиції на туристичному ринку за рахунок нових і перспективних видів туризму, серед яких і соціальний.

Висновки

Отже, перед Україною постає завдання стратегічного розвитку сфери санаторно-курортного господарства, що забезпечить зростання конкурентоспроможності вітчизняного ринку. Сфера санаторно-курортних послуг належить до однієї з головних складових розвитку туристичної індустрії та характеризується значним збільшенням попиту, тому виникає необхідність пошуку та впровадження нових і більш ефективних механізмів розвитку. На нашу думку, саме модернізація, що передбачає оновлення

закладів санаторно-курортного комплексу з метою їх переходу на якісно новий рівень функціонування, має бути основою розробки таких механізмів.

Модернізація дозволить зробити принципово новий крок у розвитку санаторно-курортного комплексу, покращити якість його послуг, зорієнтувати зусилля на підвищення конкурентоспроможності, застосувати нові сучасні технології, що відповідають вимогам інноваційного розвитку. Важливим результатом модернізації санаторно-курортного господарства в Україні має стати якісно новий розвиток соціального туризму як складного і багатоаспектного явища, що формується у процесі соціалізації туристичної діяльності.

Перспективним напрямком подальших досліджень є обґрунтування принципів, підходів та завдань модернізації санаторно-курортного господарства та виокремлення суттєвих рис інституціонального середовища, які на сучасному етапі зумовлюють передумови розвитку соціального туризму в Україні.

Список використаних джерел

1. Борулько Н. М. Сучасний стан та перспективи розвитку санаторно-курортного комплексу України. Вісник Східноукраїнського Національного університету ім. В. Даля, 2014. № 8. С. 10–15.

2. Валінкевич Н. В. Управління потенціалом та розвитком підприємств на основі модернізації. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки, 2012. Вип. 1. С. 128–134.

3. Голод А. П. Теоретико-методологічні засади модернізації регіональних туристичних систем: автореферат дис. … д-ра екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка". Чернігів, 2017. 38 с.

4. Жидяк О. Р., Вівчарук О. М., Фурсіна О. В. Тенденції розвитку санаторно-курортного комплексу: напрями змін та фактори впливу. Економіка та управління підприємствами, 2015. № 5. С. 3–6.

5. Колесник О. О. Оцінка стану санаторно-курортного комплексу та його впливу на розвиток туристичної діяльності України. Вісник Житомирського державного технологічного університету, 2008. № 3 (45). С. 264–270.

6. Комліченко О. О., Ротань Н. В. Стратегічне управління регіональним розвитком туризму на основі кластерного підходу. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. № 3(10). С. 101–105.

7. Мороз С. Р. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства в Україні. Економічний вісник Національного гірничого університету, 2019. № 3. С. 52–57.

8. Равлик Н. В. Поняття інновацій та їх роль у розвитку підприємства. Актуальні проблеми економіки, 2015. № 4. С. 215–219.

9. Феєр О. В. Модернізація як економічна категорія. Науковий вісник Мукачівського державного університету, 2016. Вип. 1. С. 70–75.

10. Lipych, L., Volynets, I., Khilukha, O., Matviichuk, I., Semchuk, Z. Model of management of the employees' innovative behavior at the industrial enterprises. Problems and Perspectives in Management. 2018. 16(3). P. 197–206.